

УДК (UDC) 930.2 : 94 (477.83/.86=411.16) «18/19»
DOI: DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.4\(44\).672](https://doi.org/10.33782/eminak2023.4(44).672)

JEWISH SEGMENT OF SOCIAL AND POLITICAL LIFE OF HALYCHYNA IN PUBLICISTIC HERITAGE OF OSYP NAZARUK

Nazar Vaskiv

Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)

e-mail: nazarvask@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8140-0166>

ABSTRACT

The purpose of the research paper is a comprehensive analysis of the Jewish segment of the social and political life of Halychyna in the publicistic heritage of Osyp Nazaruk.

Scientific novelty. The life path as well as the social and political activities of O. Nazaruk are analyzed. His attitude regarding the peculiarities of interethnic relations in Austria-Hungary at the end of the 19th – the beginning of the 20th century is singled out. The position of O. Nazaruk on the Jewish issue, anti-Semitism, and prospects for the development of Ukrainian-Jewish relations is traced.

Conclusions. The analysis of the Jewish segment of the social and political life of Halychyna in the publicistic heritage of O. Nazaruk makes it possible to form a holistic understanding of his worldview principles, especially concerning interethnic relations. An important structural element of the publicist's statehood views was the effort to attract supportive political circles (including Jewish ones) to cooperate with Ukrainian ones. It is proved that such efforts were intended to ensure the simultaneous strengthening of the positions of both national movements.

O. Nazaruk's consideration of the potential participation of the Jewish population in the development of the country is determined. His high estimation of the administrative potential of the Jews, which, in mutual assistance, could have accelerated the strengthening of the future state formation, is specified.

It is emphasized that O. Nazaruk occasionally analyzed Ukrainian-Jewish relations at the turn of the century. He accentuated the absence of any mutual religious, ethnic, and other prejudices between Ukrainians and Jews.

The publicist's attitude towards certain representatives of the Jewish people is analyzed. Favorable reviews and positive perception of their activities highlighted O. Nazaruk's unchanging position on the tolerant coexistence of Ukrainians and Jews. The analysis of his personal correspondence is indicative in this respect.

Keywords: Jewish population, anti-Semitism, Ukrainian-Jewish relations, Halychyna

ЄВРЕЙСЬКИЙ СЕГМЕНТ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ У ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ОСИПА НАЗАРУКА

Назар Васьків

Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)

e-mail: nazarvask@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8140-0166>

АНОТАЦІЯ

Мета статті – комплексний аналіз єврейського сегменту громадсько-політичного життя Галичини у публіцистичній спадщині Осипа Назарука.

Наукова новизна: проаналізовано життєвий шлях і громадсько-політичну діяльність О. Назарука. Виокремлено його візію щодо особливостей міжнаціональних відносин в Австро-Угорщині на зламі XIX-XX ст. Простежено позицію О. Назарука стосовно єврейського питання, антисемітизму та перспектив розвитку українсько-єврейських взаємин.

Висновки. Аналіз єврейського сегменту громадсько-політичного життя Галичини у публіцистичній спадщині О. Назарука дозволив сформувати цілісне розуміння його світоглядних засад, особливо щодо міжнаціональних відносин. Важливим структурним елементом державницьких поглядів публіциста було намагання залучити прихильні політичні кола (зокрема єврейські) до співпраці з українськими. Доведено, що такі намагання були покликані забезпечити одночасне посилення позицій обох національних рухів.

Визначено розрахунок О. Назарука щодо потенційної участі єврейського населення у розбудові країни. Встановлено його високу оцінку адміністративного потенціалу євреїв, що у взаємному сприянні могло прискорити зміцнення майбутнього державного утворення.

Підкреслено, що О. Назарук періодично аналізував українсько-єврейські відносини на зламі століть. Він наголошував на відсутності будь-яких взаємних релігійних, етнічних та інших упереджень між українцями та євреями.

Проаналізовано ставлення публіциста до окремих представників єврейського народу. Схвальні відгуки та позитивне сприйняття їхньої діяльності підкреслили незмінну позицію діяча щодо толерантного співжиття між українцями та євреями. Показовим у цьому плані є аналіз особистого листування О. Назарука.

Ключові слова: єврейське населення, антисемітизм, українсько-єврейські відносини, Галичина

Вступ

Міжнаціональні відносини наприкінці XIX – початку XX ст. займають важливе місце у громадсько-політичному житті як Галичини, так і Австро-Угорщини. Сконструйовані в державі моделі взаємин визначали внутрішньополітичний розвиток монархії Габсбургів. З-поміж них значної уваги заслуговують особливості українсько-єврейського співжиття. Зважаючи на чисельну присутність юдеїв у краї, постало питання їхньої потенційної політичної співпраці з українцями, оскільки таким чином можна було забезпечити одночасне посилення позицій обох національних рухів. На цьому

акцентували увагу провідні постаті галицького політикуму – Іван Франко¹, Михайло Павлик², Юліян Романчук³, Володимир Охримович⁴ та інші. Подекуди візія окремих українських діячів щодо цього змінювалася у залежності від обставин. Натомість послідовною позицією відзначився Осип Назарук – один з найактивніших учасників громадсько-політичного життя в Галичині першої половини ХХ ст.

Огляд літератури

Єврейська тематика та українсько-єврейські відносини у публіцистичній спадщині О. Назарука не стали предметом спеціального наукового аналізу. Низка досліджень істориків присвячені здебільшого його громадсько-політичній діяльності, державотворчим поглядам і польсько-українським взаєминам. Ідеться про праці Лілії Бурачок⁵, Олександра Рубльова⁶, Михайла Швагуляка⁷, Мирослави Дядюк⁸, Зоряни Величко⁹, Марії Федунь¹⁰ та інших. Значний інтерес викликає аналіз діяльності О. Назарука у спогадах Мілени Рудницької¹¹.

Єврейське питання в Галичині та початки політичної активності О. Назарука

Відчутний вплив на формування позиції О. Назарука щодо галицького єврейства справило середовище в якому зростав майбутній громадсько-політичний діяч. Він народився 31 серпня 1883 р. у містечку Бучач (нині Тернопільської області), серед жителів якого більшість складала євреї¹². Станом на 1910 р. їхня кількість налічувала понад 7 тис. осіб¹³. Варто наголосити, що єврейська громада Галичини на зламі століть була третьою за чисельністю спільнотою краю після української та польської. Згідно з переписом 1890 р. у

¹ Вольдан А., Терпів О. На перехресних стежках: Іван Франко та єврейське питання у Галичині. Матеріали наукової конференції у Віденському університеті (24-25 жовтня 2013 року). Київ: Критика, 2016. 184 с.

² Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАЛ). Ф. 372. Оп. 1. Спр. 7, 28 арк.; Охримович В. Про фальшоване національної статистики при попередних конскрипціях // Діло. 1910. Ч. 286. С. 2; Охримович В. Про фальшоване національної статистики при попередних конскрипціях (Конець) // Діло. 1910. Ч. 287. С. 1-2.

³ О Виборчу реформу // Свобода. 1905. Ч. 48; ЦДІАЛ. Ф. 382. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1.

⁴ ЦДІАЛ. Ф. 663. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 1-9.

⁵ Бурачок Л. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883-1949). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 191 с.

⁶ Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914-1939). Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. 648 с.

⁷ Швагуляк М. Осип Назарук – журналіст, публіцист, редактор // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики. Львів, 1996. С. 400-405; Швагуляк М. Львівський осередок українських консерваторів у 20-30-х рр. ХХ століття // Вісник Львівського університету. Серія історична. Спец. випуск. 2007. С. 480-490.

⁸ Дядюк М. Осип Назарук – мемуарист // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. Київ-Львів, 2004. С. 638-653.

⁹ Величко З. Публіцистика Осипа Назарука міжвоєнної доби: ідейно-концептуальні засади, проблематика: автореф... канд. н. із соц. комунікацій. Львів, 2018. 20 с.

¹⁰ Федунь М. Мемуарна спадщина Осипа Назарука. Брошнів: Таля, 2000. 175 с.

¹¹ Рудницька М. Статті. Листи. Документи. Львів, 1998. 844 с.

¹² Назарук О. Утеча зі Львова до Варшави. Спогади українського консерватиста з першої половини жовтня 1939 року. Перемишль, 1999. С. 12.

¹³ Возняк Т. Шлях до Шмуеля Йосефа Агнона // Незалежний культурологічний часопис "І". Ч. 48. 2007. С. 397.

Східній Галичині проживало 585 453 євреї (у порівнянні з 1880 р. їхня кількість зросла на 13,2%)¹⁴. У наступному десятилітті їх натуральний приріст досягнув 5,7%, що в абсолютних цифрах становило 33 348 чол. Відповідно, станом на 1900 р. кількість євреїв у Східній Галичині сягнула 618 801 особу, що складало 12,9% від усього населення краю (4 735 477 осіб). Дані статистики стосовно єврейського населення не є абсолютними, оскільки польська адміністрація Галичини завжди маніпулювала ними¹⁵. Як наслідок, за рахунок євреїв зростала кількість польського (римо-католицького) населення, а українського (греко-католицького) натомість зменшувалася¹⁶. За таких обставин єврейське питання займало чільне місце в діяльності частини українських політичних структур, які ставили за мету залучити прогресивно налаштоване єврейство до порозуміння та співпраці. Сприятливі обставини міжнаціонального співжиття спочатку у містечку, а згодом і у краї заклали основи стійкої та послідовної світоглядної парадигми О. Назарука у питанні розвитку українсько-єврейських взаємин.

У спогадах О. Назарука представлені численні розповіді, в яких фігурували євреї. Однією з перших таких були пережиті емоції з дитинства у Бучачі. Тут моторошні відчуття у нього викликала не стільки в'язниця, а розташована неподалік «жидівська милярня»¹⁷. «Найсильнішого відчуття страху, яке взагалі пригадую собі з мого життя в області в'язничній, зазнав я в діточім віці [Мав тоді 6-7 років] в моїм родиннім місті» – зазначив публіцист¹⁸.

О. Назарук навчався у народній школі та гімназіях Бучача і Золочева, а також Академічній гімназії Львова. Вищу освіту здобув у Віденському та Львівському університетах впродовж 1902-1907 рр. Вже під час навчання виявив зацікавлення діяльністю лівого крила українських політичних партій. Відчутний вплив на формування його поглядів справили ідеї І. Франка, М. Драгоманова, М. Павлика й інших¹⁹. Активну політичну діяльність О. Назарук розгорнув на сторінках редакційного ним «Громадського голосу». На шпальтах часопису він активно пропагував як програмні засади Русько-української радикальної партії (РУРП), так і власні міркування щодо актуальних проблем.

Можна припустити, що О. Назарук підтримував напрацювання РУРП у контексті розгляду єврейського питання, розробленні ще до його членства у ній 1904 р. Так, перші кроки радикалів на шляху до засудження будь-яких проявів антисемітизму були розроблені І. Франком ще 1898 р. У програмному доповненні під назвою «Радикальна тактика» єврейському питанню був присвячений окремий розділ. Зазначалося, що «радикали не є антисемітами» і не будуть закликати та вести насильницькі дії проти євреїв²⁰. Позицію партії І. Франко обґрунтував наступним чином: «Радикали вміють добре розрізнити і знають, що той жидівський лавердак з пейсами [...] є далеко меншим ворогом хлопа, ніж той цивілізований,

¹⁴ Wasiutyński B. *Łudność Żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX*. Warszawa: Studium statystyczne. Kasa im. Mianowskiego, 1930. S. 91.

¹⁵ Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова у контексті суспільного розвитку Галичини. Львів, 2005. С. 138-139.

¹⁶ ЦДІАЛ. Ф. 372. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 4-8.

¹⁷ Назарук О. Мемуари. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. С. 83-84.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Бурачок Л. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883-1949)... С. 195.

²⁰ Франко І. Радикальна тактика. Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу», 1898. Ч. 1. С. 12.

уфракований і удекорований жидівський фінансист, мільонер, спекулянт та гуртівник, що обертає мільонами, ходить попід руку з графами і міністрами, котрому з любим усміхом стискають руку біскупи та митрополіти. Протів тих вселяких пявок виступають радикали найсильніше»²¹.

УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКА ПОЛІТИЧНА СПІВПРАЦЯ

На початку ХХ ст. у політичних середовищах визріла ідея потенційної співпраці між українцями та євреями. Частина українських партій Галичини, зокрема РУРП, Українська соціал-демократична партія та Українська національно-демократична партія налагодили співпрацю з національно зорієнтованою частиною галицького єврейства. У такий спосіб вони прагнули мінімізувати вплив польського політикуму на єврейський загал і в кінцевому рахунку послабити його позиції у регіоні. Ця проблема набула особливої актуальності після прийняття у 1907 р. в Австрії нового виборчого законодавства. Разом з тим, з поширенням соціалістичного та національного рухів в Європі постала необхідність визначення вектору політичної орієнтації галицьких євреїв. За таких обставин відбулося розмежування їхньої релігійної та етнічної складової. У підсумку, для реалізації поставлених завдань прогресивно налаштовані кола єврейської спільноти обрали державотворчий формат розвитку, що передбачав пошуки політичних союзників на платформі міжнаціонального порозуміння та співпраці. Поглиблювало ці сподівання й утворення 1905 р. Єврейської соціал-демократичної партії. Її чітка організаційна структура і прагнення реалізувати програмні напрацювання отримали схвальні відгуки радикалів²². «Поки в нас нема навіть стільки робітників освічених і свідомих, скільки є в жидів організацій», – писав О. Назарук про діяльність єврейських соціал-демократів²³.

Таким чином, напередодні виборів до Австрійського парламенту 1907 р. у середовищі прогресивно налаштованої частини українських партій визріла ідея політичної кооперації спільної з сіоністами Галичини. Як наслідок, до Австрійського парламенту 1907 р. було обрано двох єврейських депутатів: львівського адвоката Генріха Габеля та доцента Празького університету Артура Малера²⁴. Незважаючи на доволі низькі результати Г. Габеля (2 146) та А. Малера (2 564 голосів виборців) у першому турі, за активної підтримки українського населення їм вдалося випередити своїх конкурентів²⁵. Як зазначали самі радикали, причиною спільного українсько-єврейського голосування було «[...] через вибір сіоністів не допустити на послів двох вшехполяків та допомогти жидам усвідомити і цілому світу, що жиди це не поляки, а окремий нарід»²⁶. Троє єврейських депутатів від Галичини, а саме: А. Малер, Г. Габель та Адольф Штанд спільно з сіоністським послом від Буковини Бенно Штравхером 18 червня 1907 р. утворили першу в

²¹ Ibid. С. 13.

²² В.Л. Жидівська соціалдемократична партія і її конгрес // Земля і воля. 1911. 28 жовтня. Ч. 34. С. 2.

²³ Назарук О. Як працюють Жиди // Громадський голос. 1906. 15 червня. Ч. 39. С. 2.

²⁴ Dubanowicz E. Stanowisko ludności żydowskiej w Galicyi wobec wyborów do Parlamentu Wiedeńskiego w r. 1907. Lwów: Z drukarni «Polonia», 1907. S. 20.

²⁵ Shanes J., Petrovsky-Shtern Y. An unlikely alliance: the 1907 Ukrainian-Jewish electoral coalition // Nations and Nationalism. 2009. № 15 (3). P. 498.

²⁶ По виборах // Громадський голос. 1907. 28 червня. Ч. 48. С. 1.

європейському парламенті єврейську фракцію²⁷. Співпраця у виборчій кампанії спонукала єврейських депутатів до блокування з українцями у Державній Раді у частині загальних питань²⁸.

Українсько-єврейське співробітництво відверто занепокоїло польську владу. На це звертав увагу Владислав Яворський, котрий, підсумовуючи виборчу кампанію 1907 р., висловив побоювання щодо втрати польського впливу на єврейську спільноту Галичини. Це могло спричинити крах польської політики в міжнаціональних відносинах²⁹.

Аналізуючи перспективи розв'язання єврейського питання, О. Назарук підтримував ідею розвитку українсько-єврейської політичної співпраці. Оскільки перші кроки на цьому шляху мали частковий успіх 1907 і 1911 рр.³⁰, українська сторона була зацікавлена у сприянні участі єврейського населення «в усіх урядах і установах без ніяких підозрівань». На його думку, підтримуючи прагнення євреїв, українці могли розраховувати на відповідну взаємність у майбутній співпраці. «Коли ми тепер, якраз тепер розумно поступимо собі з євреями, то зискємо союзника, якого всі не доціняють, а який своєю старою культурою, своїм спритом і торговельними здібностями може нам віддати просто неоцінімі прислуги в краю й за границею», – підкреслював автор³¹.

Стоячи на засадах державотворення й обстоюючи ідею майбутньої незалежної держави без національних упереджень, О. Назарук розраховував на участь єврейського населення у розбудові країни. Він високо оцінював адміністративний потенціал євреїв, який можна було залучити за сприяння української сторони. «Євреї за розумні, щоб не знати, що тепер настав для них час проби: з них будуть найкращі урядовці і найкращі працівники, коли їх допустимо до праці на всіх полях», – констатував О. Назарук. Він наголошував на залученості єврейської еліти до управління у низці інших держав у минулому: «Не забуваймо важких наук історії, що всі ново-повстаючі держави в старині, середніх і нових віках уживали єврейської інтелігенції до будови свого державного апарату (Олександр Великий, Карл V, Англія, Італія і т. д.) та що держави, які їх проганяли, відразу занепадали мимо побід, занепадали на довго: відстрашуючим прикладом хай послужить Іспанія». Таким чином, О. Назарук неухильно обстоював ідею українсько-єврейської співпраці, запорукою успіху якої повинна була стати спільна державницька позиція обох народів. «Словом – розум це добра річ, тільки треба його мати. І коли матимемо його в цей мент у відношенні до галицьких Євреїв, то наладнаємо скорше наші внутрішні й зовнішні справи, чим самі сподіємося», – підсумовував публіцист³².

АНТИСЕМІТИЗМ У ВІЗІЇ О. НАЗРУКА

У публікаціях О. Назарука знайшло своє відображення і питання антисемітизму. Так, у березні 1910 р. газета «Діло» опублікувала його статтю «Анкета про

²⁷ McCagg W.O., Jr. Dzieje Żydów w monarchii habsburskiej w latach 1670-1918. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, 2010. S. 250.

²⁸ Погребинська І., Гон М. Євреї в Західноукраїнській народній республіці: (до проблеми українсько-єврейських взаємин). Київ, 1997. С. 23.

²⁹ Jaworski W. Po wyborach. Kraków: Nakł. autora, 1907. S. 10-11.

³⁰ Shanes J., Petrovsky-Shtern Y. An unlikely alliance... P. 483-505.

³¹ Назарук О. Єврейська справа дозріла до поладнання. URL: <https://zbruc.eu/node/90798>

³² Ibidem.

антисемітизм»³³. У ній автор намагався привернути увагу до можливості українсько-єврейської співпраці, але за умови витворення в єврейському середовищі чіткого національно орієнтованого крила. Саме з ним українцям доцільно було співпрацювати. Перешкоджала поглибленню міжнаціональних відносин активна пропаганда серед противників такого порозуміння. Тому О. Назарук намагався всебічно проаналізувати антисемітизм і його вплив на українсько-єврейські взаємини.

Власні міркування він доповнив роздумами десяти відомих письменників і науковців, котрі засуджували прояви антиєврейського руху в Європі. Таким чином О. Назарук, з однієї сторони, намагався привернути увагу української громадськості до безперспективності антисемітизму, а з іншої – не втратити можливості потенційної політичної співпраці з євреями. «В нашій опущеній ідеями часі пють люди жадібно нарвозу ненависти – щоби чимось заповнити душу. Вичерпані природні жерела пристрастей і розмаху, – і малі люди зверяються до морфінізму. Антисемітизм се морфінізм малих людей», – наголосив публіцист³⁴.

Подібної позиції О. Назарук дотримувався і щодо антиєврейських проявів в Галичині. Він продовжував неухильно стояти на засадах міжнаціонального порозуміння та релігійної толерантності. Беручи до уваги проукраїнську налаштованість частини єврейського населення, на його переконання, складно було уявити, щоб в Галичині мали місце антиєврейські виступи. «Про погроми нема що говорити: в Галичині погромів ніколи не було, як далеко сягала українська влада», – наголошував О. Назарук³⁵.

Окремої уваги заслуговують публікації О. Назарука написані у період його участі у Легіоні Українських січових стрільців (УСС). Будучи кореспондентом пресових органів Союзу визволення України, він також опрацьовував матеріали про УСС. О. Назарук опублікував три частини спостережень щодо присутності так званих «чужинців» у їхніх лавах. Він навів статистичні дані Головної книги УСС від 18 червня 1915 р., одним з критеріїв яких був підрахунок приналежності до стрілецтва за релігійною ознакою³⁶. Представники «мойсеєвого віровизнання» склали 0,24% від загальної кількості³⁷. Крім цього, О. Назарук охарактеризував їхню участь у наступний спосіб: «Так представляється історія одного з нечисленних чужинців, що знаходяться в рядах У.С.С. На першу силуетку вибрав я нароком Жида, бо Жида найкраще примінюються до обставин, серед яких приходиться їм жити, та через те становлять немов перехід від наших хлопців до чужих»³⁸.

Перебуваючи у статусі інспектора корпусу УСС, О. Назарук намагався проаналізувати внесок єврейського населення у допомогу українським частинам. З цього приводу він зазначив наступне: «[...] у важких днях нашої західної області У.Н.Р., коли українське військо відступало на великім просторі від Хирова аж по за Чортків – ні в однім галицькім місті ні містечку не впав ні один стріл з домів галицьких євреїв на наше військо. Противно: галицькі євреї що служили там в

³³ Назарук О. Анкета про антисемітизм // Діло. 1910. 9 марта (24 лютого). Ч. 52. С. 1-3.

³⁴ Ibid. С. 3.

³⁵ Назарук О. Єврейська справа дозріла до поладнання...

³⁶ Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців. Львів: З друкарні НТШ, 1916. С. 143.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Назарук О. Над горішньою Стрипою. Чужинці в Українських Січових Стрільцях // Вістник Союзу Визволення України (Відень). 1915. Ч. 39-40. 17 жовтня. С. 6.

українським війську й українських установах, вірно і щиро робили службу до остатка. Наочні свідки оповідають, як єврейські інженіри й залізничні урядовці серед найбільшого замішання ратували там наші поїзди з державним майном (так було нпр. в Хриплині)», – наголосив публіцист³⁹. Крім цього, О. Назарук наводив приклад молодого студента сотника єврейського походження Володимира Чорнія, котрий служив на боці українських підрозділів і був двічі поранений⁴⁰.

Значну увагу О. Назарук зосередив на становищі євреїв у часі Першої світової війни. Він детально описав події 1917 р. у Бучачі, зокрема реакцію єврейського населення на звістку про відступ австро-угорської армії та наступ російських військ⁴¹. «У вузьких, неосвітлених улличках старого, напів спаленого міста, серед згарищ і руїн товпилася маса народу, переважно Жидів, різного віку й пола. Все перелякане до неописання. Кождий щось двигает, кудись пхається, чогось кричить і метушиться, о щось випитується інших, які очевидно знають про “ту справу” стільки, що й він», – зазначав О. Назарук⁴².

СТАВЛЕННЯ ПУБЛІЦИСТА ДО ОКРЕМИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ЄВРЕЙСЬКОГО НАРОДУ

У публіцистичній спадщині О. Назарука опубліковані матеріали про окремих представників галицьких юдеїв. Ідеться про відомого адвоката у Бучачі та околицях Анзельма Мозлера, у якого упродовж 1909-1910 рр. він проходив практику у м. Монастириська⁴³. У пам'ять про нього О. Назарук присвятив розлогий некролог, в якому високо оцінив здобутки адвоката, у тому числі і перед українцями. Він відзначив активну участь А. Мозлера у боротьбі за виборчу реформу, підтримку українського національного руху, допомогу малозабезпеченим тощо⁴⁴. «Нехай читача українського дневника не дивує, що з такою розмірно значною докладністю поділимося з ним вісткою про смерть чоловіка, по походженню чужого нашій нації. Але Покійний належав до першого ряду тих, що надавали сильного й систематичного розгону нашій політичній роботі в останніх двох десятиліттях на глибокій провінції, що вносили в ту роботу ясність і зрозуміне, безоглядне зрозуміне, яке вносять тільки чужинці по походженню», – підкреслив О. Назарук. Крім цього, він наголошував на систематичній підтримці А. Мозлером українських починань: «Адвокатська канцелярія Покійного в Монастириськах була перворядним і постійним огнищем української агітації»⁴⁵.

Аналізувати єврейське питання О. Назарук продовжив і у міжвоєнні роки, перебуваючи на еміграції у США і Канаді (1922-1927). Незважаючи на світоглядні зміни, спричинені переходом із соціалістичних поглядів на монархічно-клерикальні, публіцист утверджувався у своїй позиції щодо єврейського населення⁴⁶. У цьому плані на окрему увагу заслуговує аналіз зустрічі О. Назарука з відомим єврейським політичним діячем Арнольдом Марголіном. Останній

³⁹ Назарук О. Єврейська справа дозріла до полуднання...

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Назарук О. Над Стрипою. III. До Зарваниці // Вістник Союзу визволення України. 1917. 28 січня. Ч. 135. С. 72-73.

⁴² Ibid. С. 72.

⁴³ Бурачок Л. Осип Назарук // Західно-українська народна республіка. 1918-1923. Уряди. Постаті. Львів: 2009. С. 199.

⁴⁴ Назарук О. Анзельм Мозлер // Діло. 1917. Ч. 35. 13 лютого. С. 2-3.

⁴⁵ Назарук О. Анзельм Мозлер (кінець) // Діло. 1917. Ч. 36. 14 лютого. С. 2.

⁴⁶ Швагуляк М. Львівський осередок українських консерваторів... С. 482-483.

працював у Міністерстві закордонних справ Володимира Чехівського, був членом дипломатичної місії УНР на Мирній конференції у Парижі, а також послом у Лондоні. З 1922 р. А. Марголін емігрував до США, де обстоював право українського народу на самостійну державу. Про перебіг розмови стало відомо завдяки фрагменту листування між О. Назаруком і Володимиром Липинським⁴⁷.

Так, в одному з листів О. Назарук поділився враженнями від зустрічі з ним 1924 р. у Нью-Йорку⁴⁸. Співрозмовники обговорювали можливості майбутньої підтримки українського національного руху серед потенційних держав-союзників. О. Назарука цікавило чи готовий був А. Марголін, як представник єврейського народу, «в ім'я порядку, який потрібен і Вашому племені і нам, причинитися чимось до скріплення позиції того культурного, як самі кажете, чоловіка в характері гетьмана?»⁴⁹. Відповідь розчарувала О. Назарука, оскільки він виявився скептично налаштованим щодо такої політичної підтримки, як з боку єврейських кіл, так і США назагал. Зокрема, сприйняття ним постаті Павла Скоропадського обумовлювалось поділянням його оточенням поглядів Михайла Тимофіїва, котрий на сторінках часопису «Хліборобська Україна» опублікував аналіз впливу євреїв на розвиток українських земель⁵⁰. «Круги, що стоять при Скоропадським, зробили таку річ, яку Жиди уважають гіршою ніж 100 погромів, а саме: допустили в органі, про котрий усі знають, що се орган гетьманський, ідеологію Тимофіїва, так уложену, що може вістися в мозок і переконанє народу та зробити нам багато зла», – констатував А. Марголін. Що стосувалося підтримки з боку США, то він також розглядав її як малоймовірну. Альтернативою, на його переконання, могла бути позиція Великобританії: «В Лондоні може повстати корінне серйозної української держави»⁵¹.

Під час розмови обговорювалося питання міжнаціональних взаємин. О. Назарук наголошував, що між українцями та євреями не було та не повинно бути жодних суперечностей. «Атже ми Українці як цілість не менше терпимо від погромів, як та часть українського населення, котра має жидівську віру. Жиди сповняють в нашім організмі важну функцію й винищування їх уважаємо винищуванням нашого організму. А що без жидів обійтися не можемо, се підкреслює В. Липинський у тій же “Хліборобській Україні”, на котру Ви так нарікаєте за поміщення статті Тимофієва, проти котрої прецінь, можна помістити 10 інших статей», – зазначив О. Назарук⁵². Крім цього, під час дискусії довкола політичних питань він наголосив на українсько-єврейській солідарній позиції на прикладі військової співпраці. «А що Галичане елемент, який з Жидами не мав ні одної сцисії, се нам відоме. В Галицькій Армії спеціальний Жидівський *Sturmbatallion*; дуже добре держався. Жиди аж хоры на страх перед вичуванням антисемітизму. Отож були б нам не дали своєї крови, якби чули се у нас!», – зауважив публіцист⁵³. Власні переконання О. Назарук підсумував наступним чином: «Ми малою кількістю допущених до

⁴⁷ Липинський В. Архів. Т. 7: Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського. Філадельфія, Пенсильванія, 1976; Листи В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921-1930) / Упоряд. М. Дядюк; Відп. ред. серії Л. Головата; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаніка. Львів, 2004. 156 с.

⁴⁸ Липинський В. Архів. Т. 7: Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського... С. 231.

⁴⁹ Ibid. С. 232.

⁵⁰ Тимофіїв М. До наших економічних перспектив. Майбутнє нашої грошової системи // Хліборобська Україна. Збірник II, III, IV. 1920-1921. С. 65-121; Тимофіїв М. Жиди і народне господарство України // Хліборобська Україна. Збірник VII-VIII. 1922-1923. С. 237-299.

⁵¹ Липинський В. Архів. Т. 7: Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського... С. 232.

⁵² Ibid. С. 233.

⁵³ Ibid. С. 234.

служби людей сподіємось зробити багато. Рахуємо все таки на вашу поміч – бодай “негативну”: що не будете нам шкодити. Ми уважаємо Вас органічною частиною нашої нації землі»⁵⁴.

Загалом О. Назарук залишився задоволений результатом обговорення. Позитивно оцінив факт розмови і В. Липинський, котрий свої міркування щодо цього виклав у листі від 22 грудня 1924 р. Він висловив упевненість, «...що євреї цього штибу на даний час не будуть підтримувати український рух, оскільки мають сподівати взяти під контроль усю Росію». В. Липинський дотримувався толерантної позиції, акцентуючи увагу на правовій паритетності для єврейського населення: «Жидів ми громити не хочемо; Жидам – добрим горожанам України – хочемо забезпечити всі належні їм права, але на ролю попихачів жидівських ми не надаємось і це хай Жиди твердо знають»⁵⁵.

Дослідження єврейської проблематики міжвоєнного часу О. Назарук доповнив через розгляд особливостей історичного розвитку юдеїв. Тут він взяв за зразок спосіб подолання євреями загрози власному існуванню, виокремлюючи релігію та ідеї як складові суспільного буття. О. Назарук аналізував історію єврейського народу, вимушений галут⁵⁶, способи виживання тощо. Незважаючи на відносну малу чисельність, євреям вдалося вистояти за часів існування могутніх держав та імперій. «Нпр. Жидів ніколи не було багато, бо їх ізза їх сприту та розуму всі нищили. Але не могли їх знищити ні дуже міцна держава Фараонів, ні ще міцніша Асирія, ні вчений Вавилон, якому не було рівні, ні навіть Рим великий, що завоював був цілий тогдішний світ і залізними полками здобув Єрусалим, знищив до тла і чорними волами заорав та сіллю засипав місце, де стояла святиня Соломона». Через втрату власного територіального осередку, на переконання О. Назарука, повинен був відбутись занепад їхнього патріотизму. Однак цього не відбулося. «Але і живе [жидівський нарід – *Авт.*], і розвивається і багатіє і значінне у світі має», – констатував О. Назарук. Запорукою цього була наявність міцної екзистенційної ідеї в основі віри. «Не гроші дають жидам значінне, тільки їх ідея і їх єдність дає їм і фінансову силу і духову. Про те, як їх тяжко переслідували дуже цікаво описує св. Письмо. Але їх ідея оборонила їх перед всім», – підсумував автор⁵⁷.

СТАНОВИЩЕ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У середині 1930-х рр. єврейське питання в Галичині не стало предметом глибокого аналізу серед діячів галицького політикуму. Об’єктивні обставини міжвоєнного часу та видозміна українського партійно-політичного середовища зняли з порядку денного необхідність подальшого обговорення перспектив розвитку українсько-єврейських відносин. О. Назарук головним чином зосередив свою увагу на консолідації національного руху та українських сил напередодні Другої світової війни. Тим не менш він не полишав зв’язків з єврейськими колами. Так, 1939 р. управа Союзу українських адвокатів призначила його учителем української мови і термінології для єврейських та польських адвокатів⁵⁸.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Листи В’ячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921-1930)... С. 72-73.

⁵⁶ *Галут* (вигнання) – вимушене перебування єврейського народу поза межами батьківщини Ерец-Ізраель. – *Прим. ред.*

⁵⁷ Назарук О. Робітництво і релігія; ідея-преса-вкладка. Найкоротша історія України: Наука для діячів. Чикаго, 1926. С. 16.

⁵⁸ Назарук О. Утеча зі Львова до Варшави... С. 41.

Вимушено перебуваючи на еміграції з початком Другої світової війни, в останні роки життя О. Назарук став свідком поневірянь як польського, так і єврейського населення. Проводивши аналогії з «exodus Ізраїля», він чудово усвідомлював, яка доля чекатиме на євреїв на окупованих територіях. О. Назарук підкреслював, що однією з причин Другої світової війни стало нерозв'язання питання міжнаціональних взаємин. Як приклад він наводив становище єврейського населення, покращення якого стало б «початком позитивних змін в житті цього виняткового народу»⁵⁹. 4 листопада 1939 р. він залишив опис складного становища частини єврейського народу, яка покинула власні домівки: «У всякому разі, ті, котрі їхали, формували страшний образ скрути, бруду, каліцтва, хвороб, фізичної дегенерації. Якщо військо на параді є зразком здоров'я, то це був страшний приклад дегенерації. Я ще ніколи не бачив подібного у своєму житті, хоча бачив багато біди, але вона була наполовину прикрита і не помічалася у такій масі». І далі продовжив: «Однак не та єврейська нужденність, про яку я писав, була найстрашнішою. Зустрічалася ще гірша. Вона (єврейська скрута – *Авт.*) не їхала, бо не мала на чому, а пересувалася пішки. Була то вкрай бідна частина євреїв, котра не мала можливості найняти однокінну фіру. Вона йшла, а як виглядала? Хм... навіть не намагатимусь описати, бо не можу. Скажу тільки, що те все, про що оповідав раніше, слід збільшити, додавши безмежну втому і великий страх в очах поєднаним з дивним ступором і це буде занадто слабкий опис, яким насправді був образ пригніченої єврейської бідноти». «Хто бачив такі нещасні образи, то є очевидним, що зрозуміє необхідність зроблення чогось з цим народом і для нього», – наголошував О. Назарук. На його думку, вирішення єврейського питання полягало у наданні євреям власного територіального осідку⁶⁰.

ВИСНОВКИ

Отже, відстоюючи державницькі інтереси українського населення, О. Назарук намагався консолідувати довкола них не тільки проукраїнські сили, але й залучити до цього процесу представників інших народів. Оскільки єврейське питання на зламі XIX-XX ст. займало важливе місце у громадсько-політичному просторі, його вирішення могло сприяти посиленню позицій обох національних рухів у партійно-політичному середовищі. Будучи одним з найвідоміших галицьких діячів, О. Назарук прекрасно усвідомлював вагу єврейського сегменту та неухильно відстоював ідею українсько-єврейської співпраці та порозуміння. Разом з тим у нього були відсутні етнічні чи релігійні упередження щодо єврейського населення. О. Назарук незмінно толерував надання їм рівних прав не тільки на законодавчому рівні, але й у практичній площині. Таким чином, можна стверджувати, що його позиція в єврейському питанні вирізнялася своєю сталістю, конструктивністю та неупередженістю.

REFERENCES

- Burachok, L.** (2008). *Hromadsko-politychna diialnist Osypa Nazaruka (1883-1949)* [Public and political activity of Osyp Nazaruk (1883-1949)]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria [in Ukrainian].
- Burachok, L.** (2009). Osyp Nazaruk [Osyp Nazaruk]. In **Isaievych, Ya. (Ed.)**. *Zakhidno-ukrainska narodna respublika. 1918-1923. Uriady. Postati*. Lviv, 193-216 [in Ukrainian].
- Diadiuk, M.** (2004). Osyp Nazaruk – memuaryst [Osyp Nazaruk is a memoirist]. *Do dzherel. Zbirnyk*

⁵⁹ Ibid. С. 28.

⁶⁰ Ibid. С. 60.

- naukovykh prats na poshanu Oleha Kupchynskoho z nahody yoho 70-richchia*. Kyiv-Lviv, 638-653 [in Ukrainian].
- Diadiuk, M.** (2004a). *Lysty Viacheslava Lypynskoho do Osypa Nazaruka (1921-1930)* [Letters of Vyacheslav Lypynsky to Osip Nazaruk (1921-1930)]. Lviv [in Ukrainian].
- Dubanowicz, E.** (1907). *Stanowisko ludności żydowskiej w Galicyi wobec wyborów do Parlamentu Wiedeńskiego w r. 1907* [The position of the Jewish population in Galicia towards the elections to the Vienna Parliament in 1907]. Lwów: Z drukarni «Polonia» [in Polish].
- Fedun, M.** (2000). *Memuarna spadshchyna Osypa Nazaruka* [Memoir legacy of Osyp Nazaruk]. Broshniv: Talia [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1898). *Radykalna taktyka* [Radical tactics]. Lviv: Hromadskyi holos [in Ukrainian].
- Jaworski, W.** (1907). *Po wyborach* [After the elections]. Kraków [in Polish].
- Lozynskyi, R.** (2005). *Etnichniy sklad naselennia Lvova u konteksti suspilnoho rozvytku Halychyny* [The ethnic composition of the population of Lviv in the context of the social development of Galicia]. Lviv [in Ukrainian].
- Lypynskyi, V.** (1976). *Arkhiv. T. 7: Lysty Osypa Nazaruka do Viacheslava Lypynskoho* [Archive. T. 7: Letters of Osip Nazaruk to Vyacheslav Lipynsky]. Filadelfia, Pensylvaniia [in Ukrainian].
- McCagg, W.O., jr.** (2010). *Dzieje Żydów w monarchii habsburskiej w latach 1670-1918* [History of Jews in the Habsburg Monarchy in the years 1670-1918]. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego [in Polish].
- Nazaruk, O.** (1906, 15 chervnia). Yak pratsiuut Zhydy [How Jews work]. *Hromadskyi holos*, 39, 2 [in Ukrainian].
- Nazaruk, O.** (1910, 9 marta – 24 liutoho). Anketa pro antysemityzm [Questionnaire on antisemitism]. *Dilo*, 52, 1-3 [in Ukrainian].
- Nazaruk, O.** (1915, 17 zhovtnia). Nad horishnoiu Strypoiu. Chuzhyntsi v Ukrainykykh Sichovykykh Striltsiakh [Above the Upper Strip. Foreigners in the Ukrainian Sich Rifleman]. *Vistnyk Soiuzu Vyzvolennia Ukrainy*, 39-40, 6 [in Ukrainian].
- Nazaruk, O.** (1916). *Slidamy Ukrainykykh Sichovykykh Striltziv* [In the footsteps of the Ukrainian Sich Rifleman]. Lviv: NTSh [in Ukrainian].
- Nazaruk, O.** (1917, 13-14 liutoho). Anzelm Mozler [Anzelm Mozler.]. *Dilo*, 35-36, 2-3 [in Ukrainian].
- Nazaruk, O.** (1917, 28 sichnia). Nad Strypoiu. III. Do Zarvanytsi [Over Strip. III. To Zarvanitsa]. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 135, 72-73 [in Ukrainian].
- Nazaruk, O.** (1919). *Yevreiska sprava dozrila do poladnannia* [The Jewish case is ripe for a solution]. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/90798> [in Ukrainian].
- Nazaruk, O.** (1926). *Robitnytstvo i relihiia; ideia-presa-vkladka* [Labor and religion; idea-press-tab]. Chikaho [in Ukrainian].
- Nazaruk, O.** (1999). *Utecha zi Lvova do Varshavy. Spohady ukrainskoho konservatysta z pershoi polovyny zhovtnia 1939 roku* [Escape from Lviv to Warsaw. Memories of a Ukrainian conservative from the first half of October 1939]. Peremysyl [in Ukrainian].
- Nazaruk, O.** (2010). *Memuary* [Memoirs]. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka [in Ukrainian].
- Okhrymovych, V.** (1910). Pro falthovanie natsionalnoi statystyky pry poperednykh konskryptsiakh [About the falsification of national statistics during previous conscriptions]. *Dilo*, 286-287, 1-2 [in Ukrainian].
- Pohrebynska, I. & Hon, M.** (1997). *Yevrei v Zakhidnoukrainskii narodnii respubliitsi: (do problemy ukrainsko-yevreiskykh vzaemyn)* [Jews in the West Ukrainian People's Republic: (to the problem of Ukrainian-Jewish relations)]. Kyiv [in Ukrainian].
- Rublov, O.** (2004). *Zakhidnoukrainska intelihtentsiia u zahalnonatsionalnykh politychnykh ta kulturnykh protsesakh (1914-1939)* [Western Ukrainian intelligentsia in national political and cultural processes (1914-1939)]. Kyiv: Instytut istorii NANU [in Ukrainian].
- Rudnytska, M.** (1998). *Statti. Lysty. Dokumenty* [Articles. Lists. Documents]. Lviv [in Ukrainian].
- Shanes, J. & Petrovsky-Shtern, Y.** (2009). An unlikely alliance: the 1907 Ukrainian-Jewish electoral coalition. *Nations and Nationalism*, 15 (3), 483-505 [in English].
- Shvahuliak, M.** (1996). Osyp Nazaruk – zhurnalist, publitsyst, redaktor [Osyp Nazaruk – journalist, publicist, editor]. In *Teoretychni ta orhanizatsiini problemy formuvannia repertuaru ukrainskoi knyhy ta periodyky*. Lviv, 400-405 [in Ukrainian].
- Shvahuliak, M.** (2007). Lvivskyi oseredok ukrainskykh konservatoriv u 20-30-kh rr. XX stolittia [Lviv circle of the Ukrainian conservatives in the 1920-1930s]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna. Spets. vypusk*, 480-490 [in Ukrainian].

- Tymofiiiv, M.** (1920-1921). Do nashykh ekonomichnykh perspektyv. Maibutnie nashoi hroshovoi systemy [To our economic prospects. The future of our monetary system]. *Khliborobska Ukraina*, 2-4, 65-121 [in Ukrainian].
- Tymofiiiv, M.** (1922-1923). Zhydy i narodnie hospodarstvo Ukrainy [Jews and the national economy of Ukraine]. *Khliborobska Ukraina*, 7-8, 237-299 [in Ukrainian].
- V. L.** (1911, 28 zhovtnia). Zhydivska sotsialdemokratychna partiia i yii konhres [The Jewish Social Democratic Party and its congress]. *Zemlia i volia*, 34, 2 [in Ukrainian].
- Velychko, Z.** (2018). *Publitsystyka Osypa Nazaruka mizhvoiennoi doby: ideino-kontseptualni zasady, problematyka* [Journalism of Osip Nazaruk of the interwar period: ideological and conceptual foundations, issues]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Lviv [in Ukrainian].
- Vozniak, T.** (2007). Shliakh do Shmuelia Yosefa Agnona [The path to Shmuel Yosef Agnon]. *Nezalezhnyi kulturolohichniy chasopys «I»*, 48, 397 [in Ukrainian].
- Voldan, A. & Terpits, O.** (2016). *Na perekhresnykh stezhkakh: Ivan Franko ta yevreiske pytannia u Halychyni* [At the Crossroads: Ivan Franko and the Jewish Question in Galicia]. Materiialy naukovoi konferentsii u Videnskomu universyteti (24-25 zhovtnia 2013 roku). Kyiv [in Ukrainian].
- Wasiutyński, B.** (1930). *Ludność Żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX* [The Jewish population in Poland in the 19th and 20th centuries]. Warszawa: Studjum statystyczne. Kasa im. Mianowskiego [in Polish].

Надійшла до редакції / Received: 23.01.2023

Схвалено до друку / Accepted: 01.12.2023